

**FIKHÎ HADİSLERİN* DEĞERLENDİRİLMESİ VE RİVÂYET
DEĞERİ BAĞLAMINDA
“MEVHÛBE HADİSİ”NİN TAHRÎC VE TENKÎDİ**

Hüseyin KAHRAMAN**

ÖZET

İslâm evlilik hukûkunu ilgilendiren meselelerden biri de mehirdir. Mehir, nikâh akdi esnasında kadına verilen veya verilmesi kararlaştırılan mal veya paradır. Menkûl ve gayr-i menkûl mallar, zînet eşyası gibi satışı veya kullanımı dinen yasak olmayan herşey mehir olabilir. İşte bu noktada Hz. Peygamber'in bir sahâbîyi, bildiği Kur'ân karşılığında evlendirmesi ile ilgili hadis, ulemâ arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu çalışmamız, mezkûr hadisin tahrîc, tenkîd ve değerlendirmesine yöneliktir.

SUMMARY

The Criticism of “The Mawheebah (Woman who doesn't ask dower) Hadith” in Context of Methodological Value for Juristic Hadiths

The dower is one of the subjects which connected with Islamic marriage laws. The dower is property or money which is decided to be given to women at the time of contraction of marriage. Everything, which Islam doesn't forbid using or selling, could be dower, for example personal assets and real assest, jewelry... The hadith, which shows that the Prophet got one of his

---

* Bu makâle, fikhî hadisler konusunda yapmayı düşündüğümüz bir dizi çalışmanın bir bölümünü oluşturduğundan, “fikhî hadis” terimi üzerinde durulmamıştır.

** Öğr. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Hadis Anabilim Dalı.

companions married in return for some chapters of the Quran, is explained differently. This study contain a critique of this hadith.

* * * * *

İslâm evlilik hukûkunu ilgilendiren önemli meselelerden biri de mehirdir.¹ Mehir, nikâh akdi esnâsında kadına verilen ya da daha sonra verilmesi kararlaştırılan mal veya paradır. Mehir yerine ecr, ‘ukr, nihle, sadâk, sadûka, farîza, tavl, nikâh gibi terimler de kullanılır. Mehir, evlilikle doğan ilk haklardandır. Nitekim Allah Teâlâ “Haram olanlar dışındaki kadınlarla evlenmeniz, iffetli olarak ve zinâ etmeksizin yaşamak ve mallarınızdan onlara mehir vermek şartıyla size helâl kılındı. Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin...”² buyurur. Bu ve benzeri âyetlerden³ hareketle mehirin, kadına ait bir hak olduğu ve verilmesi gerektiği konusunda fakîhler görüş birliği halindedir. Buna rağmen mehir, yine fakîhlerin büyük çoğunluğu tarafından nikâh akdinin bir rûknü olarak görülmemiştir.⁴ Dolayısıyla akid esnasında verilmese veya sonradan verileceği söz konusu edilmese de, evlilik geçerli olur. Fakat bu durumda dahî kadın, emsâllerine verilen mehre (mehr-i misil) hak kazanmış olmaktadır.

Menkûl ve gayr-i menkûl mallar, zinet eşyası hatta bir gayr-i menkûlden yararlanma hakkı gibi satışı veya kullanımı dinen yasak olmayan herşey mehir olarak verilebilir. “Mehir olabilecek şeyler” noktasında, kısaca “mevhûbe hadisi” olarak bilinen ve Hz. Peygamber’in bir sahâbîyi “Kur’ân’dan bildiği âyetler veya sûreler mukabilinde evlendirmesi”yle ilgili bildiren hadis, ulemâ arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bizim bu çalışmamız, mezkûr hadisin tahrîc ve tenkîdi ile muhtevâ değerlendirmesinde rol oynayan faktörleri araştırmayı amaçlamaktadır.

---

¹ Mehir hakkında geniş bilgi için bkz.: Serahsî, *Mebûsût*, Beyrut trs., V, 62 vd.; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1315, II, 434 vd.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Kahire 1307, II, 458-461; Karaman, Hayreddin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1991, I, 282 vd.; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihâli*, İstanbul 1995, s. 221 vd.

² Nisâ 4/24.

³ Mehir ve çeşitli ayrıntılarından bahseden âyetler için meselâ bkz.: Bakara 2/237; Nisâ 4/4, 20.

⁴ Büyük çoğunluk bu görüşte olmakla birlikte Mâlikîler, nikâh akdi esnasında mehirden bahsedilmeden akdedilen nikâhın feshedilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bkz.: İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Ârizatu'l-ahvezî li şerhi Sahîhi't-Tirmizî*, Beyrut 1995, V, 36-37.

Pekçok hadis kaynağında geçen bu hadise göre, “bir kadın Hz. Peygamber’e gelerek: “Kendimi sana **hibe** ediyorum ya Rasûlallah!” dedi. Hz. Peygamber, (başını kaldırıp ayaktaki) kadına baktı ve birşey demeden başını eğdi. Kadın, Hz. Peygamber’in kendisi hakkında birşey demediğini görünce (bir köşeye) oturdu. Bunun üzerine ashâbtan bir adam kalktı ve “Yâ Rasûlallah, eğer sen istemiyorsan onu benimle evlendir” dedi. Hz. Peygamber “(ona verecek) birşeyin var mı?” diye sordu. Adam, “hayır, yok yâ Rasûlallah!” deyince Hz. Peygamber, “ailene git, birşeyler bulabilecek misin?” buyurdu. Adam gitti ve (bir süre sonra) dönüp “vallahî birşey bulamadım yâ Rasûlallah” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “demir bir yüzük bile olsa, bir daha bak!” buyurdu. Adam yine gitti ve (bir süre sonra) dönüp “demir bir yüzük bile bulamadım yâ Rasûlallah. Ancak işte izârım var. Yarısı onundur” dedi. Hz. Peygamber, “izârını ne yapsın! Eğer sen giyersen ona, o giyerse sana (giyecek) birşey kalmaz” buyurdu. Bunun üzerine adam oturdu. Bir süre sonra (gitmek için) kalktı. Hz. Peygamber gittiğini görünce çağrılmasını emretti. Adam tekrar gelince “Kur’ân’dan okumayı bildiğin bir yer var mı?” diye sordu. Adam, “falan sûreleri biliyorum” diyerek bildiği yerleri saydı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “bildiğin Kur’ân (âyetlerine) karşılık onu sana nikâhladım” buyurdu.”

I. HADİSİN RİVÂYET TENKİDİ

A. SENED AÇISINDAN

Kütüb-i sitte’ye ilâveten İmâm Mâlik’in *Muvatta*’ı, Dârimî’nin *Sünen*’i ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i gibi öncelikle mürâcaat edilen meşhûr hadis kaynakları yanında Sa’îd b. Mansûr ve Dârekutnî’nin *Sünen*’leri gibi eserlerde de yer alan bu hadis, görebildiğimiz kadarıyla dört sahâbiye ulaşan otuz tarikten gelmektedir. Bu otuz tarikten bir tanesi Ebû Hureyre’den⁵, bir tanesi İbn Mes’ûd’dan⁶, bir tanesi Ebû’n-Nu’mân el-Ezdî’den⁷ ve geriye kalan yirmi yedi tanesi ise Sehl b. Sa’d es-Sâ’idî’den⁸ gelmektedir. Ayrıca bizzat ulaşma imkânı bulamadığımız bazı eserlerde

⁵ Bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31.

⁶ Bkz.: Dârekutnî, *Sünen*, Medine 1966, III, 249-250.

⁷ Bkz.: Sa’îd b. Mansûr, *Sünen*, Beyrut 1985, I, 176.

⁸ Bkz.: *Buhârî*, Nikâh, 14, 32, 35, 37, 40, 44, 49, 50; Fedâilu’l-Kur’ân, 21-22; Libâs, 49; *Müslim*, Nikâh, 76; *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31; *Tirmizî*, Nikâh, 23; *Nesâî*, Nikâh, 1, 41, 62, 69; *Ibn Mâce*, Nikâh, 17; *Dârimî*, Nikâh, 19; İmâm Mâlik, *Muvatta*’, Nikâh, 8; Sa’îd b. Mansûr, *Sünen*, I, 175-176; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 330, 336; Dârekutnî, *Sünen*, III, 247.

hadisin Enes, Damîre, Ebû Ümâme, İbn Abbas, Câbir tarîklerinden de geldiği bilgisine sahip bulunuyoruz.⁹

Hadisin (ulaşabildiğimiz kaynaklardaki) senedleri incelendiğinde Ebû Hureyre, İbn Mes'ûd ve Ebû'n-Nu'mân tarîklerinin inkıtâ' veya zayıf râvîler nedeniyle illetli olduğu görülür. Nitekim Ebû Davud'un naklettiği¹⁰ Ebû Hureyre tarîkinde yer alan 'İsl b. Süfyân¹¹ ve Dârekutnî'nin naklettiği İbn Mes'ûd tarîkinde yer alan 'Utbe b. es-Seken¹², rivâyet ehliyetleri açısından tenkîde uğramış râvîlerdir. Sa'îd b. Mansûr'un kitabına aldığı¹³ "Ebû Mu'âviye - Ebû'n-Nu'mân el-Ezdî – Hz. Peygamber" senedinde ise inkıtâ' vardır. Zira İbn Hacer el-'Askalânî'nin bildirdiğine göre bu senedde, Ebû'n-Nu'mân el-Ezdî ile Ebû Mu'âviye arasında Ebû 'Arefe el-Kâbisî olmalıdır.¹⁴ Dolayısıyla hadisin sened itibâriyle en sahîh rivâyeti, Sehl b. Sa'd rivâyetidir. Ancak bu senedde de dikkat çeken husus, Sehl'den rivâyette Ebû Hâzim b. Dinâr'ın teferrüd etmiş olmasıdır. Görebildiğimiz kadarıyla hadisi Ebû Hâzim'den on râvî rivâyet etmektedir. Dolayısıyla hadis, tâbîî tabakasında ferd derecesine düşmüş olmaktadır. Bu durum, râvîlerinin sika olması nedeniyle, hadisin sihatine zarar vermemektedir. Ancak yine de teferrüd, hadisçilerin hoş karşılamadığı husûsiyetlerdendir.

B. METİN AÇISINDAN

Görebildiğimiz kadarıyla hadise yer veren müellifler genelde ihtisâr yolunu tercih etmektedir. Hadisin, sened itibariyle sahîh görünen Sehl b. Sa'd tarîkinden gelen rivâyetleri içinde en fazla ayrıntıya yer vereni, konuya girerken naklettiğimiz rivâyetidir.¹⁵

⁹ Bu tarîkler için bkz.: Azîmâbâdî, *et-Ta'liku'l-muğnî 'ale'd-Dârekutnî* (Dârekutnî'nin *Sünen*'i ile birlikte), III, 248-250; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Mısır trs., VI, 192-193.

¹⁰ Bkz.: Ebû Dâvud, *Nikâh*, 31.

¹¹ Bu râvî hakkında "zayıf, kuvvetli değil, hadisi kuvvetli değil, münker rivâyetleri var, münkerü'l-hadis" gibi değerlendirmeler yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, Haydarabad 1325, VII, 193-194.

¹² Bu râvî Dârekutnî'nin bizzat kendi ifâdesine göre, hem hadisin (İbn Mes'ûd) rivâyetinde teferrüd etmiştir hem de "metrûku'l-hadis"tir (bkz.: Sünen, III, 250). Bu rivâyeti kitabına almış olan Beyhakî de, Dârekutnî'nin verdiği bilgilere ilâveten 'Utbe'nin "hadis uydurduğunu ve dolayısıyla bu hadisin bâtil olduğunu" ifâde etmektedir (bkz.: *Sünen*, Beyrut 1344, VII, 243). 'Utbe b. es-Seken hakkında ayrıca bkz.: Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, Beyrut trs., III, 28.

¹³ Bkz.: *Sünen*, I, 176.

¹⁴ Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1983, IX, 265.

¹⁵ Bu rivâyet için meselâ bkz.: *Buhârî*, Fedâilu'l-Kur'ân, 22; *Nikâh*, 14, 35; *Nesâî*, *Nikâh*, 62; *Tirmizî*, *Nikâh*, 23; Mâlik, *Muvatta'*, *Nikâh*, 8; Sa'îd b. Mansûr, *Sünen*, I, 175-176; Dârekutnî, *Sünen*, III, 247-248.

Ayrıca hadisin bu uzunlu kısısalı rivâyetleri arasında bazı küçük farklılıklar da dikkati çekmektedir. Meselâ bazı rivâyetlerde kadının, kendisini Hz. Peygamber'e hibe ettiğini ifâde ettikten sonra O'ndan bir cevap alamaması üzerine aynı hususu üç kere tekrarladığından bahsedilir.¹⁶

Dârimî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber, kadının bu talebi üzerine "benim kadına ihtiyacım yok" buyurmuştur.¹⁷

İbn Mâce'nin rivâyetine göre kadın, kendisini hibe ettiğini söyledikten sonra Hz. Peygamber oradaki gruba "bu kadınla kim evlenir?" diye sormaktadır.¹⁸

Buhârî'deki bir rivâyetinde ise Hz. Peygamber, kadınla evlenmek isteyen adama, "ona verebilecek bir şeyin var mı?" diye sormayıp doğrudan "ona bir elbise ver" buyurmaktadır.¹⁹

Yine bazı rivâyetlerde adam, Kur'ân okuyabildiğini söyleyince Hz. Peygamber "peki ezbere okuyabiliyor musun?" diye sormaktadır.²⁰

Ayrıca hâdisenin sonunda yer alan "evlendirme" hususu rivâyetlerin büyük çoğunluğunda ("seni onunla evlendirdim" şeklinde) Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilirken bazı rivâyetlerinde ("adamı, onunla evlendirdi" şeklinde) fiili olarak zikredilir.²¹

Müslim'de yer alan bir rivâyetinde ise Hz. Peygamber, ikisini evlendirdiğini ifâde ettikten sonra adama hitâben "ona Kur'ân öğret" buyurmaktadır.²²

Yine hadisin sonunda yer alan "nikâhlamak" kavramı çeşitli rivâyetlerde "tezvîc", "temlîk", "imlâk", "inkâh" vb. kelimelerle ifâde edilmiştir.

Dolayısıyla hadisin bu kaynaklar içindeki rivâyetlerinde ihtisâr, taktîf, aynı mânâ için değişik lafızların kullanılması, bazı küçük ilâvelere yer verilmesi gibi **mânâ rivâyetinin** hemen tüm hususiyetlerine rastlanır.

Hadisin Sehl b. Sa'd tarîki dışında kalan rivâyetlerinde de bir takım değişiklikler yer almaktadır. Meselâ bu rivâyetlerin bazılarında, adamın Kur'ân'dan bildiği sürenin hangisi olduğu açıkça belirtilir. "Bakara ve

¹⁶ Bkz.: *Buhârî*, Nikâh, 50; *Nesâî*, Nikâh, 41; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, V, 330.

¹⁷ Bkz.: *Nikâh*, 19.

¹⁸ Bkz.: *Nikâh*, 17.

¹⁹ Bkz.: *Fedâilu'l-Kur'ân*, 21.

²⁰ Bkz.: *Buhârî*, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 22; *Nikâh*, 14; *Nesâî*, *Nikâh*, 62.

²¹ Meselâ bkz.: *Nesâî*, *Nikâh*, 1.

²² Bkz.: *Nikâh*, 76.

sonraki sûre²³, “Bakara ve es-sûretu’l-mufassal²⁴, “İnnâ a‘teynâ²⁵ gibi. İsim verilirse de “Allah’ın Kitâb’ından 4-5 sûre²⁶, “Kur’ân’dan bir sûre²⁷, “yirmi âyet²⁸ gibi miktar belirtilen rivâyetler de vardır.

Ancak bu rivâyetlerde yer alan değişiklikler daha ziyâde râvîlerin fikhî bakış açılarını yansıtır niteliktedir. Meselâ adam “ona verecek hiçbir şeye sahip değilim” deyince Hz. Peygamber “birşeyler vermen gerekir” buyurmuştur.²⁹ Bu ifâde “mehirsiz nikâh olmaz” düşüncesini yansıtır mâhiyettedir. Yine kanaatimizce aynı bakış açısını yansıtır nitelikte bazı rivâyetlerde, adamın “hiçbir şeyim yok” demesi üzerine Hz. Peygamber’in “o halde olmaz” dediği nakledilmektedir.³⁰

Sa‘îd b. Mansûr’un Ebû’n-Nu‘mân tarîkinden naklettiği bir rivâyette Hz. Peygamber adama, “Böyle bir şey senden sonra hiçbir kimse için mehir olmaz” buyurmaktadır.³¹ Ancak İbn Hacer, bu ifâdenin hadisin sadece bu rivâyetinde bulunduğunu söylemektedir.³²

Bazı rivâyetlerde ise Kur’ân öğretiminin “mehir” kabul edildiği açıkça belirtilir. Meselâ bir rivâyette adam, Kevser sûresini bildiğini söyleyince Hz. Peygamber “bunu onun için mehir yap” buyurmaktadır.³³ Yine bazı rivâyetlerde “Hz. Peygamber’in bir adamı, uzun sûrelerden birini mehir tayin etmek sûretiyle bir kadınla evlendirdiğini ve “ona öğret” dediğini” nakledilmektedir.³⁴

Yine kanaatimizce fikhî bakış açılarını yansıtır mâhiyette (mehr in te’cîl edildiğine delâlet eden) “Allah seni rızıklandırınca ödersin” ifâdesiyle nakledilen rivâyetler de vardır.³⁵

Ancak daha önce de ifâde ettiğimiz gibi bunların hemen tamamı tenkîde uğramış rivâyetlerdir.

---

²³ Bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31.

²⁴ Bkz.: *Dârekutnî, Sünen*, III, 24-250.

²⁵ Bkz.: *Şevkânî*, a.g.e., VI, 193.

²⁶ Bkz.: *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 250; *Şevkânî*, a.g.e., VI, 193.

²⁷ Bkz.: Sa‘îd b. Mansûr, a.g.e., I, 175.

²⁸ Bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31 (Ebû Hureyre rivâyeti); *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 250.

²⁹ Bkz.: *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 247.

³⁰ Bkz.: a.y.

³¹ Bkz.: Sa‘îd b. Mansûr, a.g.e., I, 176.

³² Bkz.: *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, IV, 197-198.

³³ Bu rivâyetler için bkz.: *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 250; *Şevkânî*, a.g.e., VI, 193.

³⁴ Bkz.: *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 250; *Şevkânî*, a.g.e., VI, 193.

³⁵ Bkz.: *Azîmâbâdî*, a.g.e., III, 248. Bu rivâyet için ayrıca bkz.: *Beyhakî, Sünen*, VII, 242.

II. HADİSİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hadisten Hz. Peygamber'in bu nikâhı, kadına verilecek bir "karşılık" söz konusu edilmeden kıydığı anlaşılmaktadır. İşte bu zâhirî mânâsı, hadisin değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamış gibi görünmektedir.

Bu hadisi, "mehirsiz nikâh"a delil gösteren oldukça azdır. Görebildiğimiz kadarıyla meselâ Leys b. Sa'd (175/791)³⁶ ve Mekhûl (112/730)³⁷ gibi az sayıdaki zevâta göre, "...Bir de, kendisini peygambere hibe eden mümin kadını, peygamber de istediği takdirde, diğer müminlere değil sırf sana mahus olmak üzere (helâl kıldık)..." âyetiyle³⁸ mehirsiz evlenmek nasıl Hz. Peygamber'e has kılınmışsa, aynı şekilde mehirsiz "evlendirmek" de yine O'na has kılınmıştır. Bu durumun da sadece mezkûr hadiste bildirilen bu tek örneği vardır. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi adamın bu husûsiyeti, hadisin Saîd b. Mansûr'un (227/841) *Sünen*'indeki rivâyetinde Hz. Peygamber tarafından açıkça ifâde edilmiş ve "Bu, senden sonra hiç kimse için mehir olamaz" buyurulmuştur.³⁹ Ancak İbn Hacer'in (852/1448) verdiği bilgiye göre mezkûr ziyâde, hadisin sadece Ebû'n-Nu'mân el-Ezdî tarikinden gelen bu rivâyetinde vardır⁴⁰ ve senedi munkatı'dır.⁴¹

Ancak görebildiğimiz kadarıyla ulemânın büyük bir çoğunluğu hadisin bu zâhirî mânâyâ hamline karşı çıkmaktadır. Nitekim konuya girerken de ifâde ettiğimiz gibi büyük çoğunluk, "...Bunlardan başkasını mallarınızla (mehir vererek) istemeniz size helâl kılındı... Hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse... câriyelerinizden alsın" âyetlerinin⁴², hür kadına verilmesi gereken mehre delâlet ettiği ve dolayısıyla "nikâhın mehirsiz olamayacağı" kanaatindedir.⁴³

³⁶ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, Kahire trs., III, 18; 'Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut trs., XX, 139.

³⁷ *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31; Ibn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 265.

³⁸ Ahzâb 33/50.

³⁹ Bkz.: Sünen, I, 176.

⁴⁰ Bkz.: İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, Beyrut 1328, IV, 197-198.

⁴¹ Bkz.: Ibn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 265.

⁴² Nisa 4/24-25.

⁴³ Bkz.: eş-Şeybânî, İmâm Muhammed b. el-Hasan, *Kitâbul'l-hucce 'alâ ehli'l-Medîne*, Beyrut 1983, III, 421; Serahsî, *Mebûsât*, Beyrut trs., V, 106; Hattâbî, *Me'âlimu's-sünen* (Ebû Dâvud'un *Sünen*'i ile birlikte), Nikâh, 31 hadisinin dipnotu; Ibn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 262; el-Bâcî, Süleyman b. Halef, *el-Müntekâ şerhu Muvattai İmâm Mâlik*, Beyrut 1983, III, 275-276; İbn 'Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh, *el-Kâfi fî fikhi ehli'l-Medîne el-Mâlikî*, Beyrut 1987, s. 249; İbnü'l-'Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, V, 33-34.

Görebildiğimiz kadarıyla hadisin anlaşılması büyük oranda, “Kur’ân öğretimi mukâbilinde ücret almanın câiz olup olmaması” hususuna düğümlemiş görünmektedir.

Kur’ân öğretimi mukâbilinde ücret almanın cevâzını savunan **Şâfiîlerle Hanbelîlere** göre bu hadis, “bildiğin Kur’ân âyetlerini öğretmen mukâbilinde onu sana nikâhlıyorum” mânâsındadır. Dolayısıyla, bu öğretim mukâbilinde tahakkuk edecek ücret, “mehir” takdîr edilmiş demektir. Hatta hadisin Ebû Dâvud ve Dârekutnî’nin *Sünen*’lerindeki bazı rivâyetlerinde⁴⁴ bu durum Hz. Peygamber tarafından açıkça vurgulanmıştır. (Ancak daha önce de ifâde ettiğimiz üzere her iki rivâyetin senedinde de, “zayıf” ve “metrûku’l-hadis” şeklinde tavsîf edilen râvîler vardır.) Fakat bu vurgu olmasa bile, hadisten yine bu mânâ çıkarılmıştır. Meselâ Hattâbî’ye (388/998) göre, hadiste geçen “bi mâ ma’ake mine’l-Kur’ân” ibâresindeki “bâ” harf-i cerri, ta’vîz (karşılık) içindir. Dolayısıyla Hattâbî, bu nikâhta “para cinsinden” bir mehrin söz konusu edildiğine inanmaktadır.⁴⁵ Hanbelîlere göre kadına verilmesi gereken mehrin “mal” cinsinden olması gerekir. Zira yukarıda da zikri geçen âyette yer alan “...mallarınızla mehir vererek...” ifâdesi mehrin cinsini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, mehir tayin edilerek evlenilen ve temâs edilmeden boşanan kadınlara, bu mehrin yarısının verilmesini emreden⁴⁶ âyetler, “yarısı” olan bir şeyden bahsetmektedir. Yarısı olan bir şey ise “somut”tur. Ancak, “elbise dikmeyi öğretmek” gibi karşılığında ücret alınabilecek muayyen bir sanatın veya şiiir, fıkıh, lûgat vb. muayyen bir ilmin öğretimi de mehir takdîr edilebilir. Kur’ân öğretiminin mehir olması konusunda ise, Ahmed b. Hanbelî’den, “bunu kerih gördüğü” ve “beis yok dediği” yönünde iki farklı görüş nakledilmiştir. Ancak Hanbelîlerin sonuç olarak buna da cevâz verdiği anlaşılmaktadır. Zira “câiz değildir” diyenlerin ileri sürdüğü “öğretilen şey muayyen olmalıdır” yönündeki itirâzlar, “basit bir ihtilâf” olarak değerlendirilmiş ve “bu konuda tayine gerek yok” denmiştir.⁴⁷

Hanefîler de, Hanbelîlerin delil olarak ileri sürdüğü âyetlerden hareketle, nikâh sebebiyle kadına verilmesi gereken mehrin mal cinsinden olması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Mehrin gerekliliğini ve cinsini böylece tesbit eden Hanefîyye, zâhiri itibariyle “nikâhın, mal cinsinden bir mehir olmadan kıyıldığı” intibâını veren bu hadisi te’vîl etmek durumunda

⁴⁴ Meselâ bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31; *Dârekutnî*, *Sünen*, III, 250.

⁴⁵ Hattâbî’nin bu görüşleri için bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31 (dipnot).

⁴⁶ Bkz.: Bakara 2/237.

⁴⁷ Bkz.: İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni fî fikhî’l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut 1984, VII, 164; *el-Kâfi fî fikhî’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1979, III, 91.

kalmıştır. Hanefilere göre “bi mâ ma’ake” lafzındaki “bâ” harf-i cerri, “ta’lil” ifâde etmekte ve dolayısıyla ifade “bildiğin Kur’ân hürmetine” veya “bildiğin Kur’ân sebebiyle onu sana nikâhlıyorum” mânâsına gelmektedir. Bu durumda Hz. Peygamber’in bu ifâdesi, “adamın, kadına Kur’ân öğretmesi için teşvik edilmesi” mânâsı ifâde etmektedir. Hadisin böyle anlaşılması, mal cinsinden herhangi bir mehrin zikredilmesini nefyetmez. Yani nikâhın, adamın bildiği Kur’ân mukâbilinde akdedilmesi ve mehirsiz olması söz konusu değildir. Akid sırasında mehirden bahsedilmese de, “durumu düzelince adamın bunu vereceği” mânâsı anlaşılır. Böyle bir nikâh câizdir ve daha sonra kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.⁴⁸

Görüldüğü gibi Hanefilerin te’vîli, diğer mezheplerin “öğretim işinin” veya “bu iş neticesinde tahakkuk edecek ücretin mehir takdîr edilmesi” yönündeki te’vîllerinden farklıdır. Zira Hanefilere göre Kur’ân öğretimi için ücret almak câiz değildir.⁴⁹ Hadis bu ön şartla değerlendirmeye alındığı için farklı bir te’vîl yapılmış, “Kur’ân öğretiminden alınacak ücret mukâbilinde nikâh” mânâsına hamleden diğer ulemâ ise “mehirsiz nikâha cevâz veriliyor” denilerek tenkîd edilmiştir. Nitekim Hanefî âlimlerden Ebû Cafer et-Tahâvî (321/933), Kur’ân öğretimi mukâbilinde ücret almayı yasaklayan hadisleri zikrettikten sonra bunların, muhâliflerin fikirlerine muâriz olduğunu ifâde eder.⁵⁰ Tahâvî naklî delîllerden sonra, mezheb görüşünü aklen de destekleyerek şöyle der: “Ücret, belli bir emek veya belli bir vakit harcamaktan dolayı gerekir. Halbuki Kur’ân öğretiminde ne belli bir emek, ne de belli bir süre söz konusudur. Kişi bu iş için bazen çok emek sarfeder bazen az. Yine bazen uzun zaman harcar, bazen de kısa... Bunun gibi, mehir için de ancak alım-satımı mümkün olan, ücretten bahsedilebilecek şeyler sözkonusudur... İşte bu, aklî bakış açısı olup Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed’in kavlidir.”⁵¹

Ancak Tahâvî’nin hem naklî hem de aklî delîllerine, yine aynı yollardan itirâz edildiği görülmektedir. Meselâ, “Kur’ân öğretimi mukâbilinde ücret almanın doğru olmadığını” bildiren hadislerin sahîh olmadığı, sahîh olanların da “Allah rızası için öğretilmesine rağmen, sonradan para istenmesi” şeklinde te’vîl edilebileceği ifâde edilmektedir.⁵² Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi Hanbelîler de, bunun ciddî bir problem

⁴⁸ Hanefilerin bu görüşleri için bkz.: Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, III, 17; Serahsî, *Mebûsût*, V, 106; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, XX, 45, 139.

⁴⁹ Hanefilerin bu görüşü için bkz.: ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, XX, 139. Ayrıca bkz.: Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 214; Ibn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 266.

⁵⁰ Bkz.: *Şerhu me’âni’l-âsâr*, III, 17-18.

⁵¹ *Şerhu me’âni’l-âsâr*, III, 19-20.

⁵² Bkz.: Zürkânî, *Şerhu Muvatta’i’l-İmâm Mâlik*, Mısır 1962, IV, 12.

olmadığı kanaatindedir.⁵³ Yine Nevevî (676/1277), Kur'ân öğretimi mukâbilinde ücret almanın cevâzından bahseden çeşitli hadisler zikreder.⁵⁴ İbn Hacer ise ismini de vererek Tahâvî'nin aklî mülâhazalarına cevap verir. İbn Hacer'e göre, öğretilecek miktarın belli olmaması doğru değildir. Zira hadisin bazı rivâyetlerinde adamın, Kur'ân'ın nerelerini bildiği açıkça ifâde edilmiş dolayısıyla da öğretilecek miktar belli olmuştur. Gerçekten de hadisin Ebû Dâvud'un *Sünen*'indeki bir rivâyetinde Hz. Peygamber, adamın kadına “yirmi âyet” öğretmesini emretmektedir.⁵⁵ (Halbuki daha önce de geçtiği üzere bu rivâyetin senedi sağlam değildir). Öğretim süresinin bilinmemesine gelince; yine İbn Hacer'e göre kadınların, özellikle de arap kadınlarının, yirmi âyeti ne kadar zamanda öğreneceği genelde bellidir. Hanefîlerin, “akid esnasında bahsedilmese bile mehir, adamın borcu olarak kalmış ve durumunun düzelmesine kadar te'cîl edilmiştir” şeklindeki kanaati ise, İbn Mes'ûd rivâyetinde⁵⁶ yer alan “Allah seni rızıklandırınca ona ödersin” ilâvesi ile takviye görmüş olsa da, bu rivâyet sahîh değildir.⁵⁷

Hattabî, bu ibârenin (Hanefîlerin yaptığı gibi) “ta'lîl” mânâsına hamledilmesini de yanlış bulmaktadır. Zira bu durumda kadın, mehirsiz evlendirilmiş yani hibe edilmiş olur ki, böyle bir nikâh sadece Hz. Peygamber'e hasır. Eğer Hz. Peygamber bu ifâdesiyle mehir mânâsını kasdetmemiş olsaydı, “Kur'ân okumayı biliyor musun?” sorusunun bir mânâsı olmazdı. Bunun gibi, hadisten “mehr in te'cîl edildiği (ileriye bırakıldığı) mânâsı da anlaşılabilir. Çünkü hadisin zâhirinden “Kur'ân öğretiminin mehir olarak tayin edildiği” anlaşılmaktadır.⁵⁸

Mâlikîler ise, Kur'ân öğretiminin bizzat kendisinin mehir takdîr edildiği kanaatindedir. Zira İmâm Mâlik de Kur'ân öğretiminden ücret alınmasını mekrûh görmektedir. İmâm Mâlik'e göre eğer Kur'ân öğretiminden bir “karşılık” almak câiz ise, öğretimin bizzat kendisinin “karşılık” olması da câizdir.⁵⁹ Zira Mâlikîlere göre, bir şeyin kendisi olmasa bile ondan elde edilecek “menfaat” da mehir olabilmektedir.⁶⁰

---

⁵³ Bkz.: İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 164.

⁵⁴ Bkz.: *Şerhu Müslim*, IX, 212.

⁵⁵ Bkz.: Nikâh, 31.

⁵⁶ Bu rivâyet için bkz.: Dârekutnî, *Sünen*, III, 250.

⁵⁷ Bkz.: İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 266.

⁵⁸ Hattabî'nin bu görüşleri için bkz.: *Ebû Dâvud*, Nikâh, 31 (dipnot). Aynı görüşler için ayrıca bkz.: Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 193.

⁵⁹ Bkz.: İbnü'l-'Arabî, *'Ârizatu'l-ahvezî*, V, 38.

⁶⁰ Bkz.: el-Bâcî, *el-Müntekâ*, III, 277.

DEĞERLENDİRME

Görebildiğimiz kadarıyla hadis, sadece bir tarîkten sahîh olarak gelmiştir. Bu tarîk de tâbîî tabakasında ferd derecesine düşmüştür. Diğer tarîkler ya zayıf râvî ya da inkıtâ‘ nedeniyle illetlidir.

Bu sahîh rivâyetin zâhirinden Hz. Peygamber’in sahâbîyi, kadının eline geçecek bir “karşılık” takdîr etmeden evlendirdiği anlaşılmaktadır. “Ona verecek neyin var?”, “bir demir yüzüğün bile yok mu?” gibi sorulara aldığı olumsuz cevaplar üzerine Hz. Peygamber, muhâtabının sahip olabileceğini düşündüğü “manevî zenginliğe” yönelmiş ve bu noktada “Kur’ân bilme” gibi bir özelliğinin olduğunu öğrenince nikâh akdini gerçekleştirmiştir. Böylece Hz. Peygamber, Kur’ân bilmenin maddî karşılığından ziyâde sahâbîye kazandırdığı manevî üstünlüğü açığa çıkarmak istemiştir. Kanaatimize göre hadisten anlaşılması gereken mânâ, budur. Yani Leys b. Sa‘d ve Mekhûl gibi biz de, Hz. Peygamber’in sahâbîyi, o andaki şartların bir gereği olarak, herhangi bir mehir takdîr etmeden evlendirdiği kanaatindeyiz. Hz. Peygamber’in buradaki örnekte olduğu gibi, ümmetin tamamına şâmil olmayacak şekilde zamanın veya muhâtabın durumuna göre fetvâlar verdiği olmuştur. Mesela bir defasında, kurbanını bayram namazından önce kesen bir sahâbîye bunun “kurban” değil ancak “et” niyetiyle kesilmiş bir hayvan olduğunu söylemiştir. Sahâbî, genç olmakla birlikte bir yaşındaymış gibi gösterişli bir keçisinin olduğunu söyleyince Hz. Peygamber, “Onu kes. Fakat (böyle yaşı küçük bir hayvan) senden sonra hiç kimse için kurban olmaz” buyurmuş daha sonra da, ümmetin tamamını bağlayıcı mâhiyetteki şu açıklamayı yapmıştır: “Kim kurbanını namazdan önce keserse kendisi için kesmiş olur. Namazdan sonra kesenin bu ibâdeti ise tamdır ve müslümanların sünnetine uymuş olur”.⁶¹ Çalışma konusu yaptığımız hadise dönecek olursak; zâhirinde, biraz sonra değineceğimiz “öğretim karşılığında tahakkuk edecek ücretin mehir takdîr edilmesi”, “nikâhın, te’cîl edilen mehr-i misil ile kıyılmış olması” gibi hususlar yoktur. Hz. Peygamber, eğer gerçekten böyle bir mânâ kasdetmiş olsaydı, bunu açıkça söylerdi. Özellikle fikhî konularda, genelde meselelerin ayrıntılarına giren Hz. Peygamber’in böyle bir hususu, oradakilerin ve daha sonra gelecek nesillerin takdîr ve anlayışına bırakmadan izâh etmesi beklenirdi. Halbuki, hadisin sahîh tarîkle gelen rivâyetinden, durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Yani Hz. Peygamber, akidden önce veya sonra genel bir kâideden bahsetmemiştir. Bizi doğrudan, hadisten çıkarılan hükme götürür nitelikteki sarîh ifâdelerin yer aldığı rivâyetlerin illetli oluşu da, kanaatimizce nikâhın “maddî veya manevî bir mehir takdîr edilmeden”

⁶¹ Hadis için bkz.: *Buhârî*, Edâhî, 8; *Müslim*, Edâhî, 4-5; *Ebû Dâvûd*, Dahâyâ, 5; *Tirmizî*, Edâhî, 12; *Nesâî*, Dahâyâ, 13; *İbn Mâce*, Edâhî, 12; *Dârimî*, Edâhî, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 282.

kıyılmış olmasını destekler mâhiyettedir. Yine nikâhın, “Kur’ân öğretme mukâbilinde akdedilmiş olması” gibi, maddî olmamakla birlikte yine de bir “karşılık” gözetilerek kıyıldığı intibâını verecek bir mânâ da hadisin zâhirinden çıkmamaktadır. Gerçi hadisin Müslim tarafından nakledilen rivâyetinde⁶² nikâh akdedildikten sonra Hz. Peygamber “bildiğini ona da öğret” demektedir. Ancak kanaatimizce, bu ifâdenin sadece Müslim’de yer alması, subût açısından şüphe uyandırmaktadır. Kaldı ki, Hz. Peygamber’in gerçekten böyle dediği düşünülse bile bu, bizce bir “teşvîk” mânâsında olup gözetilen veya şart koşulan bir “karşılık” değildir.

Bu görüşün aksine büyük çoğunluk hadisi, Kur’ân’ın mehirde bahseden âyetlerini gözönüne alarak değerlendirmiştir. Bunun sonucunda da ortaya çeşitli te’viller çıkmıştır. Kanaatimizce Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî ulemânın “Kur’ân öğretiminin veya bu yolla tahakkuk edecek ücretin mehir takdîr edilmesi” yönündeki te’vili, Hanefîlerin “te’cîl edilmiş bir mehr-i misil karşılığında nikâh” yönündeki te’viline oranla daha isâbetlidir. Zira eğer zâhirinden sarf-ı nazar edilecekse, hadisin bizi götüreceği ilk mânâ nikâhın, “Kur’ân bilme” durumunun ortaya çıkmasını müteâkiben akdedilmiş olmasıdır. Mehir olabilecek şeyler arama noktasında ortaya çıkan “Kur’ân bilme” durumu ile Hanefîlerin anladığı “te’cîl edilmiş bir mehr-i misil” birbirinden farklı şeyler gibi görünmektedir. Konuya girerken de ifâde ettiğimiz gibi, akid esnasında söz konusu edilmeyen mehir, otomatik olarak “müeccel bir mehr-i misil”e dönüşmektedir. Yani bu, sıradan bir durumdur. Böyle sıradan olan ve belki defalarca tahakkuk etmiş bir hâdisenin, “hadis” olarak pekçok kaynağa girmiş olmasını kabullenmek yerine, hadisin muhtevâsında sıradan olmayan bir şeylerin aranması daha doğru gibi görünmektedir. Aksi takdîrde Hattâbî’nin de işâret ettiği gibi hadisteki bazı sorular, herhangi bir mânâ ifâde etmez duruma düşmektedir. Öyleyse Hanefîleri bu anlayışa sevkeden nedir? Bizce Hanefîlerin endişesi hadisin, Kur’ân’ın “mal cinsinden bir mehir takdîr edilmesini öngören” âyetlerle “Kur’ân’ın para mukâbilinde öğretilmesini nehyeden” hadislere aykırı olarak vârid olmasıdır. Böyle durumlarda Hanefîlerin tatbîkâtı, hadisin **reddi** yönündedir. Nitekim Semerkandlı Hanefîlerin (Mâturîdîler) “mevhûbe hadisi”ne gösterdiği ilk tepki “**âhâd tarîkiyle gelen bir haber yüzünden Kitâb’ın nassını (açık hükmünü) terkedemeyiz**” şeklinde olmuştur.⁶³ Bu

⁶² Bkz.: *Müslim*, Nikâh, 76.

⁶³ Bkz.: Ebû Bekir es-Semerkandî, *Şerhu Te’vilâti ehli’s-sünne (Şerh-i Semerkandî, T.S.M.K., Medine Böl., No: 179), 181b.* (Bu kitap, İmâm Mâturîdî’ye (333/944) ait olan *Te’vilâtu ehli’s-sünne* isimli tefsire Ebû’l-Mu‘în en-Nesefî (508/1114) tarafından yapılan şifâhî şerhin, öğrencisi Ebû Bekir Alâuddin es-Semerkandî (535/1140) tarafından kaleme

ifâde, âhâd haber kullanımının sıkı bir denetime tâbi tutulduğunun göstergesidir. Görebildiğimiz kadarıyla, bu denetim makenizmasının merkezinde “arz prensibi” bulunmaktadır. Arz; bir âhâd hadisin sahîh olup olmadığını belirlemek için Kitâb, mütevâtir ve meşhûr haber, icmâ‘ gibi subûtlarında şüphe bulunmayan diğer delillerle karşılaştırılması demektir.⁶⁴ Hanefî ekolünün bu prensibe büyük önem verdiği görülmektedir. Nitekim Ebû Hanîfe şöyle demektedir: “Nebiden Kur’ân’a aykırı rivâyette bulunan kimseyi reddetmek, Peygamberi red ve yalanlama mânâsına gelmez. Bu ancak O’ndan bâtil rivâyette bulunan kimseyi reddir...”⁶⁵ Hanefî usûlcü Serahsî de “Kitâb kesindir. Haber-i vâhidde ise şüphe vardır. Biri tercih edilecekse, kesin olan alınır şüpheli olan terkedilir” demek sûretiyle aynı hususa dikkat çeker.⁶⁶ Mâtürîdîler de bu konuda aynı fikirdedir. Nitekim şöyle demektedirler: “Ashâbımız yani Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed, âhâd haberleri Kitâb, mütevâtir sünnet ve icmâ‘ gibi (dinin) asıl kaynaklarına arzetmişlerdir. Bundan dolayı biz de deriz ki, hakkında umûmî belvâ vârid olmak sûretiyle ümmet içinde mutâd hale gelmiş şeylere muhâlif olan bütün âhâd haberler hakkında da durup düşünmek... ve onları bu asıllara arzetmeden kabul etmemek gerekir.”⁶⁷ Bu prensip sık sık tatbikâta da dökülmüş ve pekçok hadise, yukarıda zikri geçen “asıl kaynaklar” a uymadığı gerekçesiyle itirâz edilmiştir. Meselâ:

---

alınmasıyla oluşmuştur. Kelâmî ağırlıklı olmasına rağmen, yeri geldiğinde Hanefîlerin fikhî görüşlerini de delilleri ve detayları ile işlemesi açısından önemli bir eserdir.)

⁶⁴ “Hadisin arzı” ve özellikle de Hanefîlerin bu konuya bakışları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Koçkuzu, Ali Osman, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikât ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, Ankara 1988, s. 98 vd.; el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Fıkhu ehli'l-İrâk ve Hadisuhum* (“Hanefî Fikhinin Esasları” ismiyle çev.: Abdulkadir Şener-Cemal Sofuoğlu), s. 25-27; Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994, s. 83 vd.; Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkîdi Metodları* (çev.: İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel, İstanbul 1997), s. 248; Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur’ân’a Arzı*, İstanbul 1998, s. 69 vd.; Çakın, Kamil, “Hadisin Kur’ân’a Arzı Meselesi”, *An.Ü.İ.F.D.*, c.: XXXIV, s. 247 vd.; Polat, Selahattin, “Hadislerin Kur’ân’a Arzının Problemleri”, *Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu Tebliğleri* (İstanbul 1997), s. 177-185.

⁶⁵ Bkz.: el-‘Âlim ve'l-Müte‘allim (“İmâm-ı A‘zam’ın Beş Eseri” içinde, İstanbul 1981), s. 26-27.

⁶⁶ Bkz.: Usûl, I, 365.

⁶⁷ Bkz.: *Şerhu Te‘vîlât*, 40a. Bu konuda ayrıca bkz.: İmâm Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd* (nşr.: Fethullah Huleyf, İstanbul 1979), s. 8.

“Alış-veriş yapan taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerlik hakkına sahiptirler” hadisine⁶⁸, alış-veriş akdinin tamamlanması için karşılıklı rızâyı yeterli gören Kur’ân’a⁶⁹ ve umûmî belvâya aykırı olduğu gerekçesiyle⁷⁰;

“Hz. Peygamber’in, bir şâhid ve yemine dayanarak hüküm verdiğini” bildiren hadise⁷¹ Kur’ân’ın iki şâhid emreden âyetleri⁷² ile “delilin davâcıya, yeminin ise davâlıya ait olduğunu” ifade eden hadise⁷³ aykırı olduğu gerekçesiyle itirâz edilmiştir.⁷⁴

Sahîh hadis kaynaklarında geçmesine ve diğer mezhepler tarafından amel edilmesine rağmen Hanefî/Mâturîdî ekolünün itirâz ettiği ve bizim, her birini müstakil bir çalışma konusu yapmayı düşünmediğimiz çok sayıda hadis vardır. Hanefî/Mâturîdî ekolünün, itirâzlarını ilk bakışta hadislerin “subûtuna” değil “yorum tarzına” yönelttiği düşünülebilir. Ancak meselâ örnek olarak zikrettiğimiz “muhayyerlik hakkı” hadisi konusunda Mâturîdîlerin **“böyle bir hadisin vârid olması câiz değildir. Eğer gerçekten vârid olduysa zâhirine bakılmayıp başka mânâlara hamledilmesi gerekir”** dediğini⁷⁵, “yemin ve şâhidle hüküm” hadisi için ise Serahsî’nin zikrettiğimiz gerekçeler nedeniyle **“bu hadisle amel**

---

⁶⁸ Hadis için bkz.: *Buhârî*, Büyû‘, 19, 22, 42-47; *Müslim*, Büyû‘, 43; *Ebü Dâvud*, Büyû‘, 53; *Tirmizî*, Büyû‘, 26; *Nesâî*, Büyû‘, 4, 8-10; *Ibn Mâce*, Ticârât, 17, *Dârimî*, Büyû‘, 15; İmâm Mâlik, *Muvatta’*, Büyû‘, 79; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 56; II, 4, 9, 52, 54, 73, 119, 135, 183, 211; III, 402, 403, 434; IV, 425; V, 12, 17, 21-23. Ayrıca bkz.: İmâm Şâfiî, *er-Risâle* (nşr.: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut trs.), s. 313.

⁶⁹ Nitekim Kur’ân’da “Ey imân edenler! Karşılıklı rızâyı dayanması hali müstesnâ, mallarınızı bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vermek sûretiyle) yemeyin” buyrulmaktadır. Bkz.: Nisâ 4/29.

⁷⁰ Hanefî/Mâturîdî ekolünün bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri için bkz.: *Şerhu Te’vilât*, 184b; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, IV, 12-17; Serahsî, *Usûl*, II, 7; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, XI, 195-196.

⁷¹ Hadis için bkz.: *Müslim*, Akdiye, 3; *Tirmizî*, Ahkâm, 13; *Ebü Dâvud*, Akdiye, 21; *Ibn Mâce*, Ahkâm, 31.

⁷² Meselâ bkz.: Bakara 2/282.

⁷³ Hadis için bkz.: *Buhârî*, Rehn, 6; Tefsîru sûre 3, 3; *Müslim*, Akdiye, 1-2; *Tirmizî*, Ahkâm, 12; *Ibn Mâce*, Ahkâm, 7.

⁷⁴ Hanefî/Mâturîdî ekolünün bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri için bkz.: *Şerhu Te’vilât*, 111b; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, IV, 145. vd.; Serahsî, *Usûl*, I, 367; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, XIII, 245 vd.

⁷⁵ Bkz.: *Şerhu Te’vilât*, 184b.

edilemeyeceği⁷⁶ ve **“böyle haberlerle, insan yalana yaklaşır”** uyarısında bulunduğunu⁷⁷ hatırlatmakta fayda görüyoruz.

Hanefi/Mâturîdî ekolünün uygulamasında dikkat çeken bir husus da, “arz” neticesinde asıl kaynaklara uymadığı ifâde edilen hadislerin “atılmayıp” te’vîl edilmesidir. Nitekim hem üzerinde durduğumuz hadis hem de uygulamalarına örnek olarak zikrettiğimiz diğer hadisler “eğer sâbitse...”, “eğer gerçekten vârid olduysa...” gibi kayıtlarla te’vîl edilmiştir. Yani yukarıda naklettiğimiz sert sayılabilecek ilk değerlendirmelere rağmen hadis gözden çıkarılmamış ve bir şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Hadisin ilk etapta reddedilmesine rağmen atılmayıp te’vîl edilmesi çeşitli şekillerde yorumlanabilir. Bu tavır, “nakil malzemesine gösterilen saygıyı” gösterebileceği gibi, “bu kadar çok kaynakta yer alan ve dolayısıyla böylesine meşhûr olmuş bir haberin mutlaka bir aslının olabileceği” de düşünülmüş olabilir. Ancak Hanefi/Mâturîdî ekolünün, böyle meşhûr olmuş haberlerin “atılması” durumunda “âhâd habere karşı tavır alıyor, onu kullanmıyor” denilerek tenkîd edilme ihtimâlini dikkate almış olmaları da bizce düşünmeye değer bir sebep olabilir.

Arz neticesinde, asıl kabul edilen bir kaynağa muhâlif olduğu düşünülen bir hadisin te’vîl edilmesinde de kanaatimizce bir çelişki vardır. Zira arz usûlü, bir hadisin gerçekten Hz. Peygamber’e âid olup olmadığını tesbît için kullanılır. Eldeki hadis (meselâ) Kur’ân’a arzedildikten sonra reddedilirse, bunun mânâsı “bu hadis Hz. Peygamber’e âid olamaz” demektir. Bu söylendikten sonra yapılması gereken, hadisin kaldırılıp atılmasıdır. Eğer hadisten Kur’ân’ın ilgili âyetine muhâlif olmayacak mânâlar çıkma ihtimâli de varsa, arza başvurulmamalıdır. Zira te’vîl, mezkûr ifâdeye “hadis” gözüyle bakıldığını yani Hz. Peygamber’e âidiyyetinin kabul edildiğini gösterir. Buna rağmen hadisin Kur’ân’a arzı, gerçekten hadisin değil “muhtemel mânâ”nın daha doğrusu “yorum”un arzı olur. Dolayısıyla durum, “şu mânâyâ alırsanız, bu hadis Hz. Peygamber’e aittir, yok şöyle düşünürseniz O’na âid olamaz” noktasına gelir. Böyle bir yaklaşım ise sübjektiflik doğuracaktır.

Hadisin değerlendirilmesi noktasında dikkatimizi çeken bir diğer husus da “rivâyet tarzı” ile ilgilidir. Bir şekilde te’vîl edenler, hadis sanki Hz. Peygamber’in ağzından çıktığı şekliyle (lafız rivâyeti ile) nakledilmiş gibi davranmaktadır. Hadiste geçen “bi mâ ma’ake mine’l-Kur’ân” ibâresinin

---

⁷⁶ Bkz.: *Usûl*, I, 367.

⁷⁷ Bkz.: a.g.e., I, 294.

yorumunda olduğu gibi. Halbuki aynı ibâre bazı rivâyetlerde “ ‘alâ” harf-i cerraile “ ‘alâ mâ ma‘ake mine’l-Kur‘ân” şeklinde geçmektedir.⁷⁸

Tarafların meselelere getirdiği yorumların ve muhâliflere yöneltilen itirâzların kalbi tatmîn edip etmediği de tartışılabilir niteliktedir. Zira muhâliflerin görüşünü destekler mâhiyetteki bir hadisin sıhhatine anında itirâz edenler, kendi mezhep görüşünü destekleyen hadisler karşısında böyle titiz davranmayabilmiştir. Bu da, (imâmlardan sonrası için geçerli olmak kaydıyla) insanlardaki mezhep mensûbiyetinin, meselelere bakışı nasıl etkilediğini göstermektedir. Bu etki doğal olarak kendisini, hadislerin anlaşılmasında da gösterir.

---

⁷⁸ Bu rivâyetler için bkz.: *Nesâî*, Nikâh, 41, 69; *İbn Mâce*, Nikâh, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 330, *Dârimî*, Nikâh, 19.